

Joan Lluís PALOS, *Els juristes i la defensa de les Constitucions: Joan Pere Fontanella (1575-1649)*, Eumo, Vic, 1997; Josep Maria TORRAS RIBÉ, *Poders i relacions clientelars a la Catalunya dels Àustria*, Eumo, Vic, 1998; Lluís de PEGUERA, *Practica, forma, y estil, de celebrar Cortes Generals en Catalunya, y materias incidentes en aquellas (reed. amb estudi introductori de T. de MONTAGUT)*, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales i Generalitat de Catalunya, Madrid, 1998; Antoni OLIBA, *Comentaris sobre 'de actionibus' (reed. amb estudi introductori de C. J. MALUQUER DE MOTES i A. VAQUER)*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1998.

En la present ressenya donem notícia de dues anàlisis prosopogràfiques i dues reedicions de fonts que permeten aprofundir en el coneixement del dret i les institucions polítiques de Catalunya i de la Monarquia hispànica als segles XVI i XVII, unes a través dels seus juristes i homes d'Estat, les altres a través de llurs obres. S'hi aborden trajectòries vitals i professionals d'individus que, dins un mateix context històric, prengueren opcions radicalment diferents. La possibilitat de comparar-les n'accentua l'interès, i dona un major relleu a la tasca empresa contemporàniament, sia pels autors —historiadors i historiadors del dret—, sia pels editors —Eumo i Textos Jurídics Catalans de la Generalitat de Catalunya. Fóra desitjable que l'èxit d'aquesta coincidència els portés, tots plegats, a una col·laboració més estreta.

Analitzem en primer lloc, amb més deteniment, els treballs de Palos i de Torras Ribé. Ambdós tenen com a eix central una biografia, la del jurista Joan Pere Fontanella, i la del poderós secretari reial Don Pere Franquesa respectivament: dos homes l'extracció social dels quals impedia *ex ante* augurar-los les extraordinàries carreres que feren, el primer, al servei de les institucions de la terra —oposant-les al creixent decisionisme de la monarquia castellana—; el segon, implicat en els engranatges de poder d'aquesta monarquia, gràcies a la seva fidelitat envers el duc de Lerma —*valido* del rei durant el primer decenni del segle XVII. La significació dels personatges justifica que els autors n'hagin concebut les biografies, més que un fi en si mateixes, com un mitjà per retratar l'espai polític i social que els va veure actuar. Vegem de quina manera.

Joan Lluís Palos ha bastit *Els juristes i la defensa de les constitucions* entorn de la vida de l'olotí Joan Pere Fontanella (1575-1649). Cadascuna de les etapes en què l'ha perioditzada dóna nom a un dels capítols centrals de l'obra: «obrint camí» (1592-1620), «anys de consolidació» (1620-1629), «anys de radicalització» (1629-1638), i «vers la ruptura» (1638-1645). Al llarg d'aquest recorregut, Fontanella és hàbilment utilitzat com un fil conductor d'una llarga sèrie d'informacions sobre diverses institucions polítiques del nostre país als decennis previs a la Guerra de Secessió, les tensions que repetidament les enfrontaren i, més concretament, el protagonisme que hi prengueren els advocats —arran del marcat iuscentrisme polític que impregnava la societat. El lector hi resseguirà episodis com, per exemple, el conflicte obert al si de la Diputació del General a partir de la pretensió de l'abat de Sant Martí del Canigó de vendre l'establiment monàstic a la Companyia de Jesús de Perpinyà (1608-1609), com l'oposició de les institucions de la terra al nomenament i jurament del lloctinent general Joan Sentís (1622-1623), com la negativa de ciutats i viles del Principat a satisfer els drets del quint exigits per la Tresoreria Reial —que assolí una especial virulència l'any 1634, quan Barcelona impedí l'accés als seus comptes als homes del virrei—, etc. Episodis, alguns de major relleu, altres secundaris, amb el denominador comú que Fontanella hi jugà un paper preeminent. Cal agrair a Palos el fet d'haver tret de la penombra no sols la figura d'aquest jurista —fins ara, calia recórrer a un fragmentari recull d'articles de diversos

autors—, sinó també la de l'assessoria jurídica de la Diputació del General. Fou des d'aquesta plataforma que el nostre advocat, en el període 1623-1629, dirigí una vigorosa política de denúncia pública i d'oposició a les arbitriarietats dels agents de la Monarquia (activitat que segurament li valgué, apunta Palos seguint la veterana hipòtesi d'Elliott, que se li barressin les portes de la Reial Audiència, la més alta instància judicial del Principat, els doctors de la qual gaudien a l'època de la màxima consideració professional i d'un gran reconeixement social). A partir de 1629, Fontanella mantingué els seus llaços amb l'assessoria de la Diputació a títol de *consulens* o col·laborador extern. Gradualment, al llarg de la dècada de 1630, radicalitzà les seves posicions en favor del sistema constitucional de la terra, davant nous intents de la Monarquia de replantejar el seu espai jurisdiccional a Catalunya en detriment de la Diputació o de la ciutat de Barcelona. L'agost de 1638 el trobem implicat en la greu crisi que s'obrí arran de la irrupció dels ministres reials als magatzems de la Diputació a Mataró, a partir de la qual es consumà un trencament definitiu entre els homes de la Corona i una bona part de la classe dirigent del Principat, que hauria de portar a la tempesta de 1640. Si bé no es coneix el paper que pogué jugar el jurista olotí durant els mesos més delicats de la revolució, és ben sabut el protagonisme que prengué una vegada clausurades les «corts» de Pau Claris, a partir de la seva extracció «a sort» com a conseller en cap de la ciutat de Barcelona. Revestit amb toga consular primer, i novament des de l'assessoria jurídica de la Diputació als anys 1642-1644, Fontanella fou un home decisiu per regir «lo timó de la pàtria», organitzant amb l'ajuda del seu fill Josep les institucions de la nova Catalunya subjecta a sobirania francesa.

L'estudi de Palos constitueix una nova perspectiva sobre aquella primera meitat del segle XVII cabdal per a Catalunya, que conegué la voluntat de la monarquia castellana d'imposar un nou model de gestió del poder a la província, i la rèplica d'un moviment de juriconsults en favor del sistema polític tradicional i d'un respecte escrupolós de les constitucions de la terra. Edificat sobre una àmplia i variada base bibliogràfica i documental, és un treball que interpola continguts d'història institucional —seguint el fil de la precedent *Catalunya a l'Imperi dels Àustria*—, d'història social —relacionats amb l'ascensió dels juristes en el teixit estamental de l'època—, i d'història jurídica. Aquesta pluridisciplinarietat, des del nostre punt de vista, és en part negativa per a l'obra, car les seves dues-centes pàgines (incloent-hi apèndixs i glossari) no permeten tractar amb el degut deteniment la gran quantitat de material presentat, particularment l'ampli ventall d'al·legacions, memorials i obres de doctrina del biografat, d'aprofundiment imprescindible per a obtenir-ne un retrat complet.

Deixant de banda aquesta i alguna altra crítica concreta, com errades de citació (vegeu p. ex. notes de les pàgines 35, 49, 75, 79, 143) o errades de transcripció (vegeu p. ex. notes de les pàgines 49, 75, text d'una carta a la p. 117), valorem molt positivament l'aportació de *Els juristes i la defensa de les constitucions*, i reconeixem a Palos la difícil tasca d'haver acostat al públic, amb la vivacitat del seu relat, un món ardu com és el dels juriconsults, i d'haver acolorit la magistral obra de Víctor Ferro —forçosament sintètica, atesa la seva amplitud—, en personalitzar les institucions a través dels seus protagonistes.

Canviem d'àmbit geogràfic i retrocedim un parell de generacions per connectar amb *Poders i relacions clientelars a la Catalunya dels Àustria*, on Josep Maria Torras Ribé ha investigat les xarxes de dependència personal que els homes forts de la Monarquia dels Àustria teixiren hàbilment per mantenir-se al poder, oferint patronatge a canvi de fidelitat. L'autor s'ha cenyit, concretament, als regnats de Felip I i Felip II (II i III de Castella respectivament), en els quals assolí una gran notorietat una

clientela en què hi hagué implicats diversos catalans. La biografia del més significat d'aquests, Don Pere Franquesa, li ha servit per ordenar el seu discurs.

Franquesa, nascut el 1547, després d'un preceptiu període d'aprenentatge, conegué un ràpid ascens professional, llargs anys d'estret contacte amb els cercles on es prenién les decisions de la Monarquia, i una precipitada caiguda en desgràcia, que li reportà la pèrdua de la llibertat, l'honor, els seus béns i drets i, finalment, de la vida —dins la presó. Torras Ribé ha entrat en detall en totes i cadascuna d'aquestes etapes per fer pública la dimensió global del personatge, a fi que se li reconegui la dilatada trajectòria al servei del rei, i no només l'enriquiment i l'ennobliment que n'obtingué en contrapartida, i el dolorós procés polític i judicial de què fou objecte pels seus abusos. Amb aquest intent de recuperació integral de la biografia de Pere Franquesa, l'autor ha perseguit contrapesar la copiosa literatura que n'havia subratllat únicament els aspectes més obscurs i n'havia fet un home «condemnat per la Història». (Introducció, pàgs. 23-25.)

El primer gran capítol del llibre situa els orígens del biografat en una família igualadina d'antics notaris i oficials reials que, al llarg de la segona meitat del segle XVI, veié col·locats tres dels seus fills en càrrecs d'alta responsabilitat de l'administració reial, a Catalunya i a Madrid. Aquests, Jaume Pau, Martí Joan i Pere, gràcies als seus sòlids lligams interns, a la protecció que reberen d'homes com Jeroni Gassol o el virrei Fernando Álvarez de Toledo, i a valuosos contactes externs (p. ex. amb els Terçà i Francesc Puig), es constituïren en un nucli dur de la facció realista al Principat, i desenvoluparen (sobretot Jaume Pau, des de la tercera sala de la Reial Audiència) una política d'oposició frontal als dissenys de les institucions de la terra.

El capítol segon aborda la creixent importància que Pere, el petit d'aquests germans Franquesa, assolí a la cort de la Monarquia: primer en el seu aparell burocràtic, més tard en els seus òrgans polítics —especialment a partir de la seva intervenció en les corts generals de la Corona d'Aragó de l'any 1585, on Torras Ribé li atribueix una actuació decisiva, p. ex. en episodis tan significatius com l'adulteració de textos constitucionals catalans, que tanta cua hauria de portar. Des d'aleshores, es produí l'ascens de la persona i la fortuna d'aquest personatge, sota la protecció del marquès de Dènia —el futur duc de Lerma. Aquesta protecció li permeté de procurar-se un notable assentament patrimonial en terres valencianes —a partir de la dècada de 1590— i d'ocupar una privilegiadíssima posició al govern de la Monarquia quan l'esmentat noble es consolidà com a *valido* de Felip II (III de Castella).

Els anys del tombant de segle veïeren l'esplendor de la col·laboració de Lerma i la seva «criatura», un Franquesa ennoblit —a partir de 1599—, delerós d'acumular dignitats i d'unir matrimonialment la seva descendència amb les famílies més prestigioses de la cort (capítol tercer). Aconseguits aquests objectius, Don Pere Franquesa, com a executor material de les polítiques del *valido* valencià, s'erigí en una peça clau en la distribució del reial patronatge —pel qual havia de passar tothom qui volgués obtenir del rei un ofici o honor, prèvia satisfacció de la corresponent dàdiva— (capítol quart). El més significatiu és que aconseguí un desmesurat poder de decisió des d'oficis de naturalesa teòricament burocràtica —per bé que d'importància creixent—: secretari del Consell d'Aragó per als afers de València, lloctinent de protonotari a les corts catalanes de 1599, i finalment secretari d'estat i secretari del rei. Torras Ribé apunta que aquest gran protagonisme de Franquesa en qualsevol decisió, en el si de *consejos* i *juntas ad hoc* —p. ex. en favor del trasllat de la cort de Madrid a Valladolid; o en la Junta del Desempeño (1603-1606), temptativa frustrada de resoldre el mal endèmic

que era l'empenyorament de la reial hisenda—, pogué ser conseqüència del desinterès del *valido* pels afers quotidians del govern.

Al llarg d'aquest decenni, movent els fils del poder a la cort, se li concogueren diversos suborns i abusos, que Torras Ribé vacil·la a qualificar de delictes, sabent que a l'època —tenint en compte l'ambient generalitzat de corrupció imperant— podien ser vistos com a «pautes de govern perfectament consentides» (pàg. 183). Fossin més o menys habituals les pràctiques fraudulentes a la cort castellana dels Àustria, el cert és que les de Franquesa foren perseguides amb una virulència inaudita, mitjançant un procés de visita incoat l'any 1606, al qual està dedicat el capítol cinquè del llibre. L'autor subscriu la tesi que l'esmentada visita fou instrumentada per una facció cortesana rival a la de Lerma, encapçalada pel seu propi fill, el duc d'Uceda, que pugnava per monopolitzar el favor regi. La dura resolució del procés, agreujada per les limitacions que s'imposaren als que haurien pogut defensar Franquesa, esdevingué d'aquesta manera una condemna doble: 1) exemplificant, per advertir contra la il·licitud d'obtenir un benefici personal de les tasques de govern; i 2) política, per palesar la força emergent d'un nou grupuscle a la cort de Madrid i el previsible ensorrament de la facció lermista.

Al final del llibre, el lector apreciarà com Torras Ribé li ha ofert les seves reflexions sobre la particular concepció del servei públic a l'estat dels Àustria, i sobre les intrigues pel control del poder —en la línia de Benigno a *L'ombra del rei*—, sense arraconar en cap moment Don Pere Franquesa de la seva funció d'eix del discurs. Això és signe que l'autor ha sabut combinar amb les dosis adequades les dades essencials de la biografia del personatge i un retrat aclaridor —no excessiu— del seu context. Tot plegat, amb un meritori rigor positivista, atès que qualsevol afirmació es justifica a partir d'una riquíssima i variada documentació d'arxiu espanyola i europea.

Cal dir, per acabar, que, malgrat l'esforç revisionista de l'autor, la figura del seu biografat roman minimitzada davant la història pel que fa a les seves realitzacions polítiques. Franquesa manté la imatge d'un manipulador que reeixí en tant que la conjuntura li fou favorable, un agent cec al servei del govern monàrquic —imatge ben segur preconcebuda per tothom que s'hagi endinsat en l'estudi dels procediments de les corts generals catalanes de 1585 i 1599; els arxius expliciten massa sovint els seus obscurs mitjans expeditius (remetem, com un cas especialment greu, al procés del braç reial de 1599, ACA/Generalitat/N/1045/fol. 401v-402r).

Completem la present ressenya amb unes breus pinzellades sobre dues recents reedicions de fonts, que posen a l'abast del públic general peces cabdals del nostre dret històric com són els *Comentarios sobre «de actionibus»* d'Antoni Oliba —repr. facsímil de l'edició de 1606—, i la *Practica, forma, y estil, de celebrar Corts Generals en Cathalunya* de Lluís de Peguera —repr. anastàtica de l'ed. de 1701; l'any 1974 havia estat reeditada l'ed. de 1632. Ambdues obres incorporen sengles estudis introductoris on, a més d'oferir-se les preceptives informacions biogràfiques i bibliogràfiques, s'emmarquen totes dues en el seu context del *ius commune* tardà. Aquest aspecte és especialment remarcable, atesa la poca atenció que la nostra doctrina ha prestat tradicionalment a aquest període historicojurídic.

Fruit d'una mateixa època, els *Comentarios sobre «de actionibus»* i la *Practica, forma, y estil, de celebrar Corts Generals en Cathalunya* són, tanmateix, ben diferents pel que fa al seu contingut, mètode i finalitat. D'una banda, Oliba (1534-1601) estructurarà els seus comentaris sobre dret privat entorn del títol «de actionibus» de les Institucions de Justinà, seguint els esquemes teòrics que havia après a Tolosa —cas únic al nostre país, on el *mos gallicus* tingué escassa acollida. Veient els estudiants catalans mancats de coneixements sobre el dret propi, el jurista de la Vall de Querol redactà la seva

obra per facilitar-los-en l'aprenentatge. Ben diversament Peguera (1540-1610), en el seu breu tractat de dret públic, recollí usos, costums i pràctiques sobre les corts generals i els parlaments catalans, perquè fossin observats en les seves futures convocatòries i s'hi evitessin detencions i dilacions derivades de dubtes en el procediment. La sistemàtica que emprà el manresà, en la línia de la majoria d'autors del nostre país, fou la del *mos italicus*, hereva dels glossadors i comentaristes medievals, desprestigiada als nostres dies per l'abús de l'argument d'autoritat i la contínua apel·lació a les opinions comunes.

Els *Comentaris sobre «de actionibus»* i la *Practica, forma, y estil, de celebrar Corts Generals en Cathalunya* difereixen també pel que fa a la significació política de llurs autors. Per bé que un i altre exerciren contemporàniament la judicatura a la Reial Audiència a Barcelona, Oliba ha passat a la història com un «gran patriota» —en paraules de Jeroni Pujades—, com un militant defensor del sistema constitucional català. Del noble Don Lluís de Peguera, per contra, ens n'ha quedat una imatge de fidel servidor de la corona, alimentada sia pels seus actes —especialment en la lluita contra el bandidatge—, sia per alguns passatges de les seves obres —vegeu p. ex. la *quaestio criminalis* n. 39.

El lector haurà de tenir present que les obres reeditades que presentem transcendiren a l'època la consideració de mers tractats de doctrina jurídica que tindrien avui en dia. La consütució 40 de la cort general de 1599, que establí l'ordre de prelatió de fonts del dret català, reconegué a aquest tipus de literatura valor de font supletòria i permeté, d'aquesta manera, que pogués ser al·legada en qualsevol procés. És per això digne de menció l'impuls que està donant a la seva difusió la Conselleria de Justícia de la Generalitat de Catalunya, sia de forma autònoma —en el marc de la col·lecció Textos Jurídics Catalans—, sia amb aquesta col·laboració esporàdica amb el Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.

Cal dir que, si bé els *Comentaris* d'Oliba —escrits en llatí—, atès el seu caràcter marcadament tècnic, poden *a priori* interessar més aviat a juristes, historiadors del dret i historiadors versats en matèria jurídica, la *Practica* de Peguera pot ser de gran utilitat a un públic molt més ampli; especialment la seva part tercera, que conté una descripció de tots els llocs de la província de Catalunya, reials i de baró, dividits en vegueries i en batllies, amb expressa indicació del nom del senyor corresponent.

Per cloure aquesta ressenya múltiple, volem expressar el desig que s'aprofundeixi en aquesta línia de recerca que interrelaciona dret i societat, i s'estimuli la col·laboració entre historiadors i historiadors del dret. S'estan enllestint nous estudis biogràfics sobre juristes —en la línia del treball biogràfic inèdit «Dogmatitzadors de males doctrines» de Miquel Pérez Latre—, i altres edicions de fonts —els processos de la cort general de Catalunya de 1585, una reedició del *Tractatus de pactis nuptialibus* de Fontanella, etc. Iniciatives com aquestes corroboren que la nostra historiografia ha superat l'estreta mentalitat codificadora que durant tants anys ha limitat la història del dret a l'estudi de la llei.